

عدم هماهنگی نماهای شهری در شهر تهران و راه‌کارهایی برای بهبود آن - نمونه موردی :

خیابان استادحسن بنا جنوبی (مجیدیه جنوبی)

نویسندگان: میرزاعلی شیدانه مرید 1، حمید رضا صارمی 2

چکیده :

نمای ساختمان‌ها نقشی بسیار حائز اهمیت در نمایش شهری می‌باشند که پس‌زمینه‌ی شهری نام دارد. نمای ساختمان‌ها ناشی از اتفاقات کوچک و بزرگی است که در این بستر رخ می‌دهد. نما ساکنان یک ساختمان را از عوامل جدی و اقلیم و سایر تهدیدهای خارجی محفوظ می‌دارد. نما توسط درها و پنجره‌ها میان فضای داخلی و خارجی ارتباط برقرار می‌نماید. نما شخصیت و اعتبار مالک و طراح را نشان می‌دهد و در آخر، مسئولیت عضویت ساختمان در مقیاس عمومی فضای شهری را بر عهده می‌گیرد. این فرآیند عضویت در واحد بزرگ‌تر فضای شهری ملزم به رعایت تعهداتی است که قبول آن موجب هماهنگی با دیگر عناصر آن مکان و توجه طراح و مالک را به ایجاد عنصری هماهنگ و همگن با یک جامعه‌ی وحدت یافته است. و عدم قبول این تعهد موجب ناهمگونی و ناهماهنگی در چهره‌ی شهر می‌شود. آلودگی بصری در شهرها در طول زمان انسان را دچار بیماری‌های روحی و روانی می‌نماید.

شهر امروز تهران به دلیل ساخت و سازهای ناهماهنگ، نماهای آشفته و تک‌محور، بالکن‌های پریشان و غیرعملکردی و فرم را داراست، سیمای شهر در حال حاضر در پوشش تبلیغات لباسی را بر تن دارد که شایسته نیست و متأسفانه مجموع خیابان‌هایی که هویت شهر محسوب می‌گردند در نابسامانی موجود دچار بحران هویت شده‌اند.

این مقاله با این پیش‌فرضی که جداره‌های شهر تهران ناهمگونی‌هایی دارند. به روش مرور کتابخانه‌ای و میدانی نما و عناصر سازنده‌ی آن و عواملی که در این بحران دخیل هستند دیواره شهری خیابان استاد حسن بنا جنوبی (مجیدیه جنوبی) تهران را به عنوان یکی از خیابان‌های 60 سال اخیر مورد ارزیابی قرار داده است و در پایان راهکارهایی جهت بهبود جداره‌های شهری ارائه می‌کند.

واژگان کلیدی : نمای شهری - زمینه - نمای ساختمان - معماری خیابانی

مقدمه

سیما و ساختار قابلیت‌هایی است که با هم انطباق ندارند چون سیمای شهر پهنه‌بندی ذهنی شهر است و عناصر آن قابل شناسایی است و باعث می‌گردد تا شهر را شناسایی و خود را توسط آن در شهر هدایت نمائیم در صورتی که ساختار واقعی است که در شهر وجود دارد. (افشار نادری، 1382، معمار 20). کوین لینچ، هویت، ساختار و معنی را سه جزء از تصویر محیط شهری برشمرده و تصوّر می‌کند که این سه جزء به صورت واحد در شهر خود را نشان می‌دهند. (کوین لینچ، 1374، 22)

اینکه چه چیزی زیبا و چه چیزی زشت است بستگی به طرز تفکر و عقیده‌ی فرد دارد. تمدن و آموزش واحد و یکسان و تشابهات عقل انسانی و جهت‌گیری مردمان باعث زیباشناختی یکسان و هم نظری شده است که این امر موجب گشته تا تعدادی از فیلسوفان به عینیت زیبایی معتقد شده‌اند. و این موضوع برای برنامه‌ریزان شهری حائز اهمیت است. (ویتیک، 1385، جستارهای شهری 17 و 18)

از آنجا که حقوق شهروندی اصلی قابل احترام است و کیفیت فضای فیزیکی شهر بر کیفیت کار و فعالیت اجتماعی شهروندان اثر می‌گذارد. چنانچه نمای شهری نازیبا و ناموزون باشد اثر مخرب بر روح و جسم افراد خواهد گذاشت و بیماری‌های روحی در شهر پیدا می‌شود. (رضازاده، 1379، معماری و شهرسازی 58 و 59).

توجه به خیابان‌های شهری ایران خصوصاً پایتخت و قسمت‌های نوساز آن، عدم همخوانی و هماهنگی در بدنه‌ی فضاهای شهری را به نمایش می‌گذارد. و ساختمان‌ها گویا در کنار هم ولی بیگانه‌اند و هیچ ارتباط بصری ندارند. و قانونی وجود ندارد تا بدنه‌ی فضاهای شهری را چیدمان کند. در واقع این واقعیت نمایانگر شخصیت شهر و ارزش‌های فرهنگی و محیطی یک جامعه‌ی شهری محسوب می‌گردد (طباطبائی، 1390) و این امر به مرز آزردهنده‌ای رسیده است.

نمای ساختمان‌های شهری بخش مهمی از منظر شهر محسوب می‌گردد و به دلایل ذیل از مهم‌ترین عناصر شهری و موضوع بحث معماران و طراحان شهری است چون :

1- طراحی نما دغدغه‌ی دو حرفه (معمار و طراحان شهری) برای ایجاد مکانی مناسب است.

2- کیفیت فضاهای شهری و کیفیت بصری بنا بستگی به نمایی دارد که تأثیرگذار باشد. نمای شهری بایستی با

توجه به نیازهای شهروندان طراحی گردد.

نمای آشفته‌ی شهری که دغدغه‌ی متخصصین و سازمان‌های دخیل در موضوع می‌باشد تاکنون نتوانسته

ضوابطی را از مدخل سازمان‌های مسئول به نفع خود ارائه نماید.

تحولات معماری نما در غرب

در قرون وسطی با آن که نمای اصلی یا فاساد به طرزی جذب‌کننده طراحی می‌شد. «نقش آن دکور پشت صفحه‌ی

زندگی شهری بوده و بافت ساختمان و نما عمدتاً بر اساس سرعت پیاده تنظیم می‌شد». در دوره‌ی رنسانس شهروند

اعتقاد داشت که بر جهان و طبیعت نظمی حاکم و او خانه‌اش را باید به عنوان جزیی کوچک از جهان و طبیعت، این

نظم را پاس داشته هندسه پنهان را رعایت نماید (آرنولد ترجمه‌ی امین مؤید، 1361)

به عقیده‌ی لوکوربوزیه «ساختن به معنای حل مسئله از درون به بیرون و بی‌نیاز به کانسپتی زیباشناسانه» بود

این طرز تفکر بود که باعث شد تا مرکز توجه نسل بعدی به عمل‌کرد پنهان منحرف شده و حل آن وظیفه‌ی اصلی

طراح پنداشته شود. این رویکرد هنوز هم ذهنیت بیشتر معماران و مدیران ایرانی را به خود اختصاص داده است.

برخی دیگر از پیشگامان معماری نوگرا سعی داشتند موضوعات دیگری را در معماری و طراحی نما وارد کنند.

برای نمونه اریس مندلسون سعی کرد عناصر جدیدی را در طراحی نما وارد کند. او نماهای افقی در نماها را مظهر

جامعه‌ی نوین می‌دانست که در آن سلسله‌مراتب (عمودی) مفهوم خود را از دست داده‌اند. برای او نوار افقی نماد

تساوی و دموکراسی بود و در تقابل با تأکیدات عمودی ساختمان‌های کلاسیک مطرح می‌شد. او کشیدگی احجام خود

را «حاملین ضرب آهنگ کلانشهر نوین» می‌دانست که توسط خودرو ایجاد شده‌اند. او نوارهای «هدایت افقی» را نوعی

تمثیل برای نشان دادن رابطه‌ی بین خودرو و فرم ساختمان ایجاد کرد.

در کنار تغییرات ساختاری که جامعه و فضا در قرن نوزدهم به خود دید، تغییر و تحولاتی نیز در مصالح

ساختمانی به وجود آورد که مبنایی برای تغییر پارادایم شد. نوآوری‌هایی مانند قصر بلورین در لندن و برج ایفل در

پاریس ارمغان قرن نوزدهم فن مهندسی در ساخت بناها بود این محرکی شد در برابر جنس شفافی به نام شیشه که زیبایی‌شناسی نوگرایانه را تحت تأثیر قرار داد معماری با تبعیت از فن مهندسی نه تنها سودمندی و عملکرد را فرض گرفته. بلکه «صداقت سازه» نیز به درخواستی مهم تبدیل شد که حاکم بر معماری نوگرا گردید. سال‌های شصت دهه‌ی اعتراض جامعه‌شناسان و روان‌شناسان به نابسامانی چهره‌ی شهرها، و سال‌های هفتاد دهه‌ی تجدیدنظری بسیاری از معماران و طراحان در پارادیم‌های خود بود. نتیجه‌ی بحث‌های کیفی و روان‌شناسانه این بود که گرایش مالکین و طراحان به معرفی شخصیت و اعتبار خود در بناها، موضوعی انکارناپذیر می‌باشد. راه‌حلی که برای نجات فضای شهری داده شد. ارائه‌ی چارچوبی بود که هم خلاقیت معمار را حفظ کند و هم مالک و ساکن آن بتواند این تمایلات را در جهت حفظ و ارتقای کیفی فضای شهری هماهنگ نماید. (12 مقاله پدیدارشناسی نمای ساختمان‌های مسکونی و سیر تکوینی توقعات از آن - دکتر جهان‌شاه پاکزاد)

تحولات معماری نما در ایران

تحول در ایران روندی متفاوت از اروپا را پیمود. در شهر اسلامی قدیمی هیچ چیز در وهله‌ی اول مقدار ثروت و توانگری مالک یا ساکن خانه را مشخص نمی‌کرد در همین راستا در ایران به دلایلی چون خطر مصادره و فروتنی ناشی از تفکر اسلامی، خانه تا اواخر قرن نوزدهم به صورت درونگرا باقی ماند و هر گونه جلوه‌گری را به جداره‌های حیاط مرکزی و فضای خصوصی محدود می‌کرد. تأکید و تزئین نمای بیرونی، بسیار محتاطانه بود و حداکثر در اطراف درب ورودی شکل می‌گرفت بقیه‌ی سطح نما دیواری کاه‌گلی بود که نفوذناپذیری و یکپارچگی یک سد را القاء می‌کرد (نجم‌الدین. ترجمه‌ی دکتر محمدحسین حریری و منیژه اسلامبولچی. 1369)

معمار سنتی خلق کردن را منحصر به خداوند می‌دانست. برای همین سعی نمی‌کرد جلوه‌گری و خودنمایی کند و خود را یک صنعتگر سازنده می‌پنداشت. شایگان می‌گوید برای او ارزش‌ها و هنجارهایی مانند حیا، محرمیت و حجاب بسی مهم‌تر از خودنمایی بود اگر زمانی پایش می‌لغزید یا به دستور مافوق مجبور به هنرنمایی می‌شد. هنر نماسازی‌اش را در بناهای مذهبی و با شدتی کمتر در ساختمان‌های عمومی غیرمذهبی نشان می‌داد. شاید ادعایی جسارت‌آمیز

باشد که در فرهنگ درون‌گرا «نما» و «نمایش» مرسوم بوده و پرداختن به آن کاری نه‌چندان شایسته. اگر نمایشی داده می‌شد برای محارم بود و اگر نمایشی برپا می‌گردید در پشت یک حجاب به نام دیوار خانه بود (داریوش شایگان، 1378).

اواخر قرن نوزدهم و با سفر معروف ناصرالدین شاه به فرنگ تصمیم گرفته شد تا ایران و ایرانی از مواهب تجدد بهره‌مند شود. چون این رویکرد سطحی و روبنایی بود باعث شد در معماری از الگوهای مسکن و نماهای اروپایی تنها کپی‌برداری شود. از آن زمان بود که بعضی از افراد طبقه‌ی ثروتمند جامعه ساختمان‌هایی با فاسادهای اروپایی ساختند برخی دیگر هم کوشک خود را که دارای چهار نما بود پشت دیوارهای ستبر و بلند از دید و دسترس بیگانه مصون داشتند. فاسادها در آن زمان از سبک باروک یا رنسانس الهام گرفته شده بود که با تصور فضایی بنای بومی ترکیب می‌شد. ورود معماران نوگرای فرنگی به ایران پیدا شدن نماهای سبک اکسپرسیونیستی و خردگرایانه در لابلاهی ساختمان‌های قدیمی‌تر را به دنبال داشت.

صاحبان این ساختمان‌ها افراد صاحب منصب و ثروتمندی بودند که در سفرهای خود به فرنگ تنها زندگی به سبک غربیان را آموخته بودند. این نوع خانه و نماسازی از سال‌های سی هجری شمسی به قشر متوسط جامعه منتقل شد. هر کسی که پیشرفت و تمدن با الگوی غربی را در سر داشت. برای اعلان به روز بودن خود، فرم‌های جدید را جایگزین فرم‌های سنتی می‌کرد در سال‌های چهل و پنجاه هجری ایران کاملاً به بازار جهانی متصل شد برای همین شرایط ناهمگون و ناهمزمان تشدید یافت. انواع و اقسام مصالح و سبک‌های مختلف در ایران وارد و یا مونتاژ شدند. هر کس متناسب به ثروت و اعتباری که داشت سعی می‌کرد شخصیت خود را در نمای منزل خود به کار برد از سال 50 تا اواخر 60 جمعیت و آپارتمان‌نشینی افزایش چشمگیری داشت کمبود مسکن و نیاز خانواده‌ها به آن فرصت نظر دادن و سلیقه را در ساکنین به حداقل رساند. از اواسط سال‌های 50 هجری معماران فرصت هنرنمایی خاصی در ایجاد مجتمع‌های مسکونی نیافتند و به علت شرایطی که از رکود اقتصادی ایجاد شده بود و همچنین انقلاب و جنگ تحمیلی جعبه‌های عظیم تکرارشونده‌ای به عنوان واحدهای مسکونی ساختند. دهه‌ی 70 هجری سال‌های آزادی از بند محدودیت‌ها و جبران مافات بود امروزه سکونت در آپارتمان یکی از شاخصه‌های زندگی در شهرهای بزرگ است.

نما در آپارتمان‌های امروزی : در ساختمان‌های امروزی اعمال سلیقه در نما معنایی ندارد ولی طراح و بساز و بفروش ساختمان باید جوابگوی مد و سلیقه‌ی روز مشتری و بازار باشند تا خرید سریع‌تر واحد مسکونی در این یا آن ساختمان انجام بگیرد بازار مسکن شرایطی را ایجاد کرده که معمار برای جلب رضایت دیگران و قبل رقابت ماندن، خود را مجبور به هنرنمایی و ابتکار می‌بیند یعنی مالک و بساز و بفروش به دنبال شاخص کردن ساختمان خود و جلب مشتری هستند مشتری هم به دنبال واحد مسکونی می‌گردد که وضعیت مالی و شخصیت وی را از آنچه که واقعاً هست نشان دهد.

نقش نما به عنوان رابط در ایران : در ایران تا اواخر قرن نوزدهم خانه‌های مسکونی برای ایجاد این ارتباط فقط از حیاط مرکزی (فضای خصوصی) برمی‌گرفتند و ساختمان نیز مانند نابینایی که نگاهش به بیرون مسدود است به درون توجه دارد (بمات، نجم‌الدین. 1369). از اواخر قرن نوزدهم میلادی رویکرد معماران ایرانی نسبت به خانه‌ی مسکونی تغییر کرد و ایرانی‌ها از اروپایی‌ها الگو گرفتند و در حاشیه‌ی خیابان‌های ساخت جدید، ساختمان‌های مسکونی برونگرا شروع به شکل‌گیری کرد این گرایش با فرهنگ درونگرایی ساکنین تضاد داشت و ساکنین خانه‌ها زندگی و حریم خصوصی خود را پشت پرده‌های ضخیم یا کرکره پنهان می‌کردند. سال‌های چهل و پنجاه هجری اوج شفاف کردن نمای جنوبی خانه‌ها بود و پنجره‌های شیشه‌ای سراسر نمای رو به حیاط را پوشاند ولی ساکنان خانه با فضای بیرونی ارتباط نداشتند و باز هم زندگی خود را در پشت پرده‌های ضخیم و کرکره‌های فلزی ادامه دادند انتقال گرما و سرمای فراوان به درون واحد مسکونی تنها دستاورد این پنجره‌ها بود در سال‌های اخیر به علت توجه بیشتر به مسائل اقلیمی و از مد افتادن آنها پنجره‌ها دوباره کوچک شده و به تعادلی نسبی نزدیک شده‌اند (جهانشاه پاکزاد. 1378).

نقش نما به عنوان معرف در ایران:

نما تنها وظیفه‌ی حفظ و یک رابط درون و بیرون باقی نماند از زمانی که لباس فرد معرف شخصیت وی پنداشته شد خانه نیز به مثابه‌ی لباس دوم می‌بایست معرف شخصیت، ارج و مقام اجتماعی مالک خود باشد در معماری غرب نما یا فساد دارای حالت نمایش است بدان صورت که در همان وهله‌ی اول کسی را که پشت آن زندگی می‌کند نشان

می‌دهد همه چیز معرف و نشانه‌ی شخصیت خانوادگی است همه چیز طبقه‌ی اجتماعی و مالکیت صاحب‌خانه را نشان می‌دهد (بمات، نجم‌الدین. 1369).

تعاریف واژه‌ها

نما: صورت ظاهری هر چیزی و آنچه در معرض دید و جلوی چشم قرار می‌گیرد و منظر خارجی بنا و فن‌روسازی ساختمان و ساخت‌نمای عمارت را نما گویند (لغت‌نامه‌ی دهخدا).

فاساد (Façade)

در اروپا جبهه‌ی اصلی ساختمان را فاساد گویند و به معنای چهره می‌باشد که مرتبط با حقوق شهروندی است.

جداره:

سطوح عمودی که معرف معابر شهری هستند جداره نامیده می‌شوند که بخش اصلی بدنه‌ی شهری را در فضای شهری تعریف می‌کنند این عنصر مشخص‌کننده‌ی فضای وابسته است که به آن فضا مفهوم محیطی می‌دهد (طباطبایی 1390، 1). از چیدمان نمادهای قابل اشراف به فضای شهری (فاسادها) جداره‌های شهر به وجود می‌آیند. واژه‌ی نمای شهری به معنای جداره‌ی شهری است که به اشتباه در معماری و شهرسازی ایران رایج گردیده است (احمدی: 1388).

عناصر طراحی جداره از نظر کالبدی:

خط آسمان، خط زمین و خط آسمان، زمینه، تقسیمات و خطوط غالب نما، عرض قطعات یا دانه‌بندی، کنترل ارتفاع و حجم توده، کنسول، روزنه‌ها، رنگ و بافت مصالح، تزئینات، الحاقات، علائم و تابلوها، نبش و تفکیک سطح و پیچ، مصالح (طباطبایی 1390 - 2 تا 39).

عناصر فوق را تعریف کرده و جهت طراحی مناسب جداره‌ها رهنمودهایی ارائه می‌گردد.

- **خط آسمان** : انتهای جداره جایی که از لحاظ بصری جداره به آسمان می‌رسد و اصطلاحاً لبه‌ی برخورد یا خط آسمان یا خط بام نامیده می‌شود این عنصر مظهر نظم یا تنوع در سیمای خیابان است. و در طراحی آن بایستی به اقلیم، فرهنگ و عملکرد و سازه و ... توجه داشت. (طباطبایی 1390 - 5)

برای جلوگیری از مخدوش شدن خط آسمان در جداره‌های پیوسته از اختلاف ارتفاع بیش از یک طبقه بین اجزاء جداره‌ها خودداری باید کرد.

در مناطق مسکونی خط آسمان بایستی متعادل باشد و برای ایجاد تنوع از میانگینخط پایه‌ی آسمان باید استفاده نمود، خریشته، الحاقات نامناسب از فضای شهری قابل دیدن نباشد (طباطبایی، 1390-60).

- **مصالح** : مصالح مورد استفاده در نما از سه جهت جنس، رنگ و بافت مورد توجه قرار می‌گیرد. جنس مصالح نما با توجه به اقلیم انتخاب و مورد استفاده می‌شود و رنگ و بافت هر دو جزء عناصر طراحی به حساب می‌آیند و دقت در انتخاب آنها با توجه به تأثیر بصری لازم است.

رنگ نشانی از شخصیت مکان است که بایستی با نمای طراحی شده و خیابان (اداری - تجاری - مسکونی) هماهنگ باشد. رنگ وظیفه‌ی مرتبط ساختن اجزاء نما را با یکدیگر ایفا می‌کند و در هر نوع خیابان متفاوت بوده و هر یک حس خاصی را القا می‌کند مثلاً خیابان تجاری خیابانی است سرزنده - متحرک و شاد - پس رنگ زمینه‌ی آن باید این احساس را در ما تقویت کند. استفاده از سه نوع رنگ در بدنه‌ی شهری توصیه شده است. رنگ‌های براق (انعکاس بخصوص آنها که باعث خیره شدن چشم می‌شوند اجتناب باید کرد مگر برای ایجاد حس تأکید بر روی قسمت خاصی از بنا. از رنگ‌های مات برای قسمت‌های وسیع و زمینه استفاده شود و از رنگ‌های روشن برای قسمت‌های کوچک و خاص (احمدی 1388، دانش نما 174، 175).

زمینه : زمینه در جدار، به جنبه‌های عمومی معماری، رنگ و تکرار اجزاء و عناصر بصری اطلاق می‌گردد. که در کل جداره خیابان حضور دارند و عامل وحدت و هویت‌بخشی به آن محسوب می‌شوند. توجه به ویژگی‌های زمینه ضروری است چون ممکن است طراح نتیجه‌ی مطلوبی پس از ساخت بنا نگیرد.

شکل و زمینه: جهت ایجاد یک زمینه با هویت بین اجزاء جداره بایستی همبستگی وجود داشته باشد. نمای یک ساختمان مجزا از زمینه‌ی جداره نباید باشد مگر زمانی که بنا بخواهد به عنوان نشانه در فضا عملکرد داشته باشد.

عرض قطعات یا دانه‌بندی: چیدمان نما قطعات تفکیکی تشکیل یک جداره را می‌دهند عرض قطعات، نحوه‌ی تقسیم جداره را به واحدهای کوچکتر (مدول) بیان می‌کند و طراح می‌تواند ریتمی را برای جداره مشخص نماید (طباطبایی 1390، 19). خرد کردن سطوح و تغییرات در نمای بیرونی دانه برای پنهان کردن پهنای واقع سطوح بزرگ می‌تواند به طراح در این مورد کمک کند (طباطبایی 1390، 20).

تابلوه‌ها:

یکی از شاخصه‌های انواع ساختمان‌ها بخصوص ساختمان‌های تجاری تابلوی نام می‌باشد. که نشان‌دهنده‌ی زنده بودن فضای شهری است. عابر می‌تواند سریع ساختمان مورد نظر خود را پیدا کند محل نصب تابلو و رنگ و طرح آن متناسب با تابلوه‌های هم‌جوار باشد. در طراحی تابلو نکات زیر توصیه می‌شود:

شکل (دور ظاهری) تابلو، نوع خط نوشتاری، رنگ خط، اندازه‌ی خط، رنگ زمینه، جانمایی، مساحت، اندازه (تناسب) (احمدی 1388 دانش نما 174، 175).

ریتم: تکرار عناصر افقی و عمودی جداره که در زاویه‌ی دید و پرسپکتیو دیده می‌شود و معرف هویت زمینه است.

تناسب و خطوط تقسیم پنجره، بالکن‌ها و پنجره‌های طولی، راه‌پله و عناصر معماری مجموعاً ریتم را در زمینه‌ی جداره برجسته می‌کنند. تداوم و هارمونی رنگ نیز ریتم رنگ از عوامل زمینه‌ساز محسوب می‌گردد.

همردیفی: از ویژگی‌های شاخص نمای شهری در طراحی خیابان است که بر حفظ آن تأکید شده است.

تداوم: شکل‌گیری سیمای فضای شهری در یک خیابان زمانی حس می‌گردد که تداوم جداره‌ها در آن مشخص گردد و بدون هدف بازشود در آن تعبیه نگردد.

معماری خیابانی: یک معماری زمینه‌گرا و محافظه‌کار است که ویژگی‌های معماری بازسازی و نوسازی را داراست معماری خیابان جزئی از کل واحد است که عناصر معماری بناهای طرفین سبب تأکید و پویایی این خصیصه‌ها می‌گردد.

مناسبات: عرض و ارتفاع خیابان شهری از عوامل تعیین ارزش‌های محیطی فضا به شمار می‌رود، ضمن توجه درک انسان از تناسب در محیط به اقلیم و معیارهای آن نیز توجه دارد.

پیچ: در خیابان شهری سبب بسته شدن دید و معرف جهت حرکت است بسته شدن دید سبب برجسته شدن ارزش‌های کالبدی و سیمای بدنه‌ی شهری می‌گردند و طراح شهری معمولاً بنای یادبود یا نشانه‌ی شهر را در این نقاط مستقر می‌کند.

نبش: قسمتی از جداره‌ی شهری است که در تقاطع با معبر دیگر و یا اتصال به میدان به وجود می‌آید در طراحی جداره نقش نبش از نظر تبدیل ارتفاع اهمیت دارد. و نقطه‌ی عطف قسمتی از جداره به حساب می‌آید.

نشانه: بنایی سمبلیک که استقرارش در جداره‌ی شهری سبب توقف دید و جلب توجه می‌گردد. این عنصر در ذهن باقی می‌ماند و در شناخت محیط مؤثر است.

عوامل شکل‌گیری ناهمگونی نماها: معضلات نما و عدم هماهنگی جداره‌های شهری حاصل بی‌توجهی در پیدایش آنها بوده است که ریشه‌های مشکلات نما در 5 عامل خلاصه می‌گردد.

1- ابعاد رویکردی 2- ابعاد اجتماعی 3- ابعاد مدیریتی 4- ابعاد فنی و اقتصادی 5- ابعاد طراحی (احمدی، 1388، دانش نما 174 و 175)

دکتر پاکزاد در مقاله‌ی (پدیدارشناسی نما و سیر توقعات موضوعی از آن) مهم‌ترین عوامل را توسط کارشناسان

به شرح زیر خلاصه می‌کند:

حاکمیت فرهنگ بسازبفروشی، دخالت‌های غیرکارشناسی و اعمال سلیقه، حاکمیت فرهنگ بسازبفروشی، اعمال سلیقه مالک یا کارفرما در طرح و اجرای نما، دخالت نداشتن مهندسان در طراحی و اجرای بیشتر ساختمان‌های مسکونی، دخالت نداشتن مهندسان در طراحی و اجرای بیشتر ساختمان‌های مسکونی، هنرنمایی ناشیانه برخی از طراحان،

محدودیت‌های فنی و اقتصادی حاکم بر کشور، فقر مالی و فنی سازندگان، مواد و مصالح نامرغوب، نبود کنترل مناسب، کنترل نشدن نقشه و پایان کارنماسازی از سوی شهرداری، انجام نشدن طراحی و ساخت و ساز و نبود یک معمار کنترل‌کننده منظر شهری، ضعف تئوریک، ناآگاهی از اصول معماری سنتی ایران، عملکردگرایی، به‌کارگیری مدولاسیون و حاکمیت زاویه‌ی قائمه (پاکزادینیا 1386، 81)

روش تحقیق

در این پژوهش از روش مرور کتابخانه‌ای و بررسی مستندات تاریخی و مطالعات میدانی استفاده شده است. به این صورت که ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و مرور پژوهش‌های گذشته نمای ساختمانهای شهری تعریف و تبیین گردید. سپس نقش آن در فضای شهری و تحول تاریخی آن مورد بررسی قرار گرفت و سرانجام بصورت میدانی و تاریخی خیابان مجیدیه جنوبی تهران از نظر نمای شهری مورد بحث و بررسی و نتیجه‌گیری واقع شد.

تحلیل یافته‌ها

بررسی نمونه موردی خیابان استاد حسن بنا جنوبی (مجیدیه‌ی جنوبی) تهران: این خیابان از شمال به بزرگراه رسالت و از جنوب به جانبازان غربی و از شرق به خیابان 16 متری دوم (اثنی‌عشری) و از غرب به خیابان حاجی‌پور و بزرگراه سیاد شیرازی متصل است. در محله‌ی مجیدیه‌ی جنوبی هموطنان ارمنی نیز زندگی می‌کنند و دارای کلیسا می‌باشند در این محله تعداد مساجد از دیگر مناطق تهران بیشتر است. جمعیت این محله حدود 18000 نفر می‌باشد و از هسته‌های قدیمی شهر تهران محسوب می‌شود. خدمات شهری از جمله مراکز تجاری لازم دارای انواع پیشه‌ها که مرتبط با زندگی شهری می‌باشد در این خیابان و محله شکل گرفته است.

محله‌ی مجیدیه‌ی جنوبی یکی از محله‌های قدیمی ارمنی‌نشین حاشیه‌ی تهران بوده است. این محله واقع در ناحیه‌ی 3 شهرداری منطقه‌ی 8 تهران و دارای وسعتی معادل 519001 مترمربع می‌باشد. طبق سرشماری سال 1385 هجری شمسی دارای 4970 خانوار در قالب 18703 نفر که از این تعداد 9228 نفر مرد و 9475 نفر زن بودند مذهب اکثر ساکنین محله مسلمان شیعه اثنی‌عشری و مسیحی مرسلی ملی می‌باشد حدود 40٪

جمعیت محله را ارمنی تشکیل می‌دهد و دارای اماکن مذهبی - فرهنگی ورزشی خاص خود را دارند. محله‌ی مجیدیه دارای کلیسا، مسجد، کتابفروشی، پارک، مهدکودک و پیش‌دبستان، دبستان و مدرسه‌ی راهنمایی و دبیرستان و درمانگاه خصوصی و یک سرای محله و تعدادی بانک می‌باشد. محله‌ی مجیدیه فاقد بیمارستان، فرهنگسرا، بازار میوه و تره‌بار، باشگاه فرهنگی ورزشی، فضای سبز و پارک نسبت به جمعیت خود می‌باشد. نام مجیدیه‌ی جنوبی احتمالاً از نام مالک اولیه آن که یکی از شازده‌های قاجار بوده یا کارخانه‌ای به همین نام که قبل از شکل گرفتن محله در محدوده‌ی آن فعالیت می‌کرده برگرفته شده است زمین‌های مجیدیه به دلیل ماسه‌ای بودن قابل کشت نبودند و آبادانی آن از سال 1327 شروع شد امکانات رفاهی از جمله حمام، درمانگاه، دارای آب و برق و تلفن، داروخانه، نانوائی، وسیله‌ی ایاب و ذهاب و مغازه‌های ارزاق بود. در سال 1332 کارخانه‌ی برق و در سال 1334 حفر چاه عمیق در این محله بنا گردید اکنون این محله به مرکزیت خیابان استاد حسن بنا جنوبی دارای بدنه‌ی تجاری خدماتی و مسکونی می‌باشد. (برگرفته از کتاب مجیدیه‌ی جنوبی در آیین‌های تاریخ نوشته‌ی هریک میناسیان)

تصویر شماره 1- ورودی خیابان مجیدیه جنوبی در فروردین 1394

استاد حسن بنا در مبارزات سیاسی پیش از انقلاب 1357 شهید شد. بزرگراه رسالت این محله را به دو قسمت شمالی و جنوبی تقسیم کرده است (تصویر 1).

تصویر شماره 2- سه ساختمان 10 طبقه در خیابان استاد حسن بنا جنوبی فروردین 1394

طول این خیابان حدود 1200 متر و عرض آن 20 متر می‌باشد دو پیاده‌رو در طرفین خیابان دارد به عرض حدود 2 متر به اضافی درختکاری در طرفین خیابان. مسیل باختر در جنوب این خیابان، خ استاد حسن بنا جنوبی را غربی شرقی قطع می‌کند که توسط پل روی مسیل تردد مردم انجام می‌شود (تصویر 2).

حدود 60 سال است که این خیابان شکل گرفته دارای کاربری‌های تجاری و خدماتی و مسکونی است. ارتفاع ساختمان‌های این خیابان حداکثر 2 طبقه بوده که در سال‌های اخیر تا 10 طبقه (2 طبقه زیرزمین و 8 طبقه بالای همکف) مجوز ساخت داده شده است. نماهای این خیابان تناسب و همگونی خاص ندارند و به سلیقه‌ی مالکین و کارفرمایان نسبت به اجرای نماها اقدام می‌کنند (تصویر 3 و 4).

تصویر شماره 3- ساختمان های 4 طبقه با طرح پنجره های نا همگون

تصویر شماره 4- ساختمان مستقل از نمای همسایگی

ارزیابی خیابان استاد حسن بنا جنوبی (مجیدیه‌ی جنوبی) تهران :

در این مجال به ارزیابی جداره‌های این خیابان با توجه به نکات پیش گفته خواهیم پرداخت.

1- با توجه به کاربری‌های حال حاضر خیابان مجیدیه‌ی جنوبی (استاد حسن بنا جنوبی) بر اساس مشاهدات میدانی

الحاقات و تابلوهای مختلف نقش زیادی در برهم زدن سیما و ریتم جداره‌ها دارند(تصویر 5).

تصویر شماره 5- جداره شکل گرفته در طول 60 سال

2-پیش‌آمدگی‌ها نیز از ریتم موجود تبعیتی نداشته‌اند و هر ساختمانی برای خود ساز جداگانه‌ای زده است(تصویر

6).

تصویر شماره 6- پیش آمدگی ساختمان های موجود

2-گاهی ساختمان‌ها تناسبات موجود را بر هم زده گویی که خواسته باشد برتری خود را نشان بدهد(تصویر 7).

تصویر شماره 7- ساختمان 10 طبقه تجاری بدون داشتن پارکینگهای مورد نیاز

4-در برخی از نماها شاهد هستیم که رنگ مصالح، تزئینات مغایرتی محسوس دارند و چشم ناظر را آزار می‌دهند.

5-ریتم، همردیفی، تناسبات، بافت، رنگ، جنس، تداوم و ... همه از اصولی هستند که می‌توانند نمای شهری را

زیبا و مطلوب و یا مخشوش و مسئله‌دار نمایند. خیابان استاد حسن بنا جنوبی علی‌رغم تمام مسائل برشمرده شده

می‌تواند به عنوان یک خیابان با قابلیت بصری بالا و خوش سیما در نظر شهروندان جلوه نماید. وجود عناصر قوت و

فرصتهایی که برای این خیابان می‌توان برشمرد می‌تواند به راحتی بر نکات ضعف و تهدیدهای حاکم بر این

خیابان فایق آید و نقش ارزشمند خود را به عنوان یک فضای شهری و لبه‌ای ارزشمند به دست آورد.

بحث و نتیجه گیری :

علت آشفته‌گی و نماهای جورواجور در عرصه‌ی خیابان‌های شهری بر اساس بررسی تطبیقی سیر تحولات تاریخی حول موضوع نما دلایل و ریشه‌های دیدگاه‌ها و رویکردهای موجود در موقعیت‌های مکانی و زمانی مختلف می‌باشد. بر این اساس مفهوم نما در معماری اروپا همواره در نسبت با شهر مطرح بوده و از عناصر اصلی و هویتی شهر به شمار می‌آمده است. بدین لحاظ در این پهنه سرزمین نمای شهری و کیفیت آن در یک فرآیند تاریخی نه ایجاد بلکه همواره در معرض نقد و نظریات جدیدی قرار گرفته و مکرراً اصلاح و تکمیل شده و ارتقاء یافته است. در حالی که معماری بومی ایران مبتنی بر درون‌گرایی و پرهیز از هر گونه ارتباط بصری (کنترل نشده) با فضای بیرون (شهر) می‌باشد با اتکاء به این اصل، در طول قرن‌ها آثار و عناصر شاخص و ارزشمندی بنا شده‌اند که واحد بهترین کیفیت کالبدی فضایی می‌باشد. اما دارای کمترین نمود و نمایش به نسبت با شهر و فضای شهری هستند گسست از این اصل و اتکاء به بیرون به جای نگرش به درون در قرن اخیر، به دلیل فقدان سابقه‌ی تاریخی و درک نامناسب تحولات حادث شده در غرب نتایج مخربی در عرصه‌ی شهر معاصر ایران در پی داشته است به طوری که نتوانسته محملی مورد قبول برای پاسخگویی به الزامات محیطی فرهنگی، اجتماعی جامعه داشته باشد. (کاظمی، کارشناس ارشد معماری)

آشفته‌گی بصری موجب سلب احساس آرامش روانی در انسان می‌شود. شهرها نشانگر نوع نگاه، فرهنگ و باور مردم در هر دوره‌ی تاریخی و بیانگر جهان‌بینی، ایدئولوژی، وضعیت اقتصادی، اقلیمی و طبیعی است محیط و فضاهای شهری باید پاسخگوی نیاز شهروندان باشد زیرا ظاهر کالبد فضای شهری بر روحیه‌ی افراد تأثیرگذار است.

بی‌نظمی و آشفته‌گی و بی‌توجهی به نیازها و اصول اولیه‌ی شهرسازی و استفاده نکردن از ظرفیت‌های اقلیمی و طبیعی و همچنین دستاوردهای فاخر گذشته ناهماهنگی و ناهمگونی در بدنه‌های خیابان استاد حسن بنا جنوبی سبب ایجاد آشفته‌گی در سیمای کالبد شهر شده است. استفاده از تجربه‌ی متخصصین کارآمد می‌تواند معماری همخوان با فرهنگ مردم و اقلیم در این خیابان را احیاء نموده و گسترش دهد. مطلوبیت در سیما و نماهای شهری از صفات و

مشخصات ثابت برمی‌آید. بلکه ادراک تناسب و وحدت میان زندگی شهر با سیمای آن به احساس مطلوبیت و زیبایی می‌انجامد.

جداره‌های شهری به عنوان لبه (به تعبیر کوین لینچ در کتاب سیمای شهر) در سیمای شهری از عناصر پراهمیت به شمار می‌روند و افزودن کیفیت‌های بصری چون خوانایی، غنای حسی، انعطاف‌پذیری، تنوع، سازگاری بصری ضمن توجه به زمینه و در بستری از معماری زمینه‌گرا می‌تواند روح را بنوازد. اندیشمندان روانشناس محیط به نقش محیط در سلامت روانی فرد پی برده‌اند و نما به عنوان لباسی زیبا می‌تواند در آراستگی فضاهای شهری نقشی مهم ایفا کند. این که کدام یک از عوامل ناهمگونی نماها نقش پررنگ‌تری دارد. تنها نمی‌تواند گره از کار مشکلات نماهای ساختمان‌های ما بردارد. بلکه توجه توأمان به همه‌ی آن‌ها در این زمینه می‌تواند این ظاهر زشت را از شهرهای ما خصوصاً خیابان استاد حسن بنا جنوبی (مجیدیه‌ی جنوبی) بزدايد.

نکات قوّت و ضعف خیابان مجیدیه‌ی جنوبی (استاد حسن بنا جنوبی تهران)

سابقه‌ی تاریخی این خیابان و نقش اجتماعی آن (مسیحی و مسلمان)، عدم وجود نماهای با قابلیت بصری بالا، بدنه‌ی تجاری موجود و مسئله‌ی فقر مالی سازندگان وجود عناصر شاخص فرهنگی در این خیابان (مسجدالمهدی و مسجد اردکانی‌ها) همگونی و مطلوب بودن فضای اجتماعی در گذشته و آثار آن در گذشته اخیراً شهرداری تهران با 15٪ درصد تخفیف در صدور پروانه تشویق به نمای آجر و سنگ را در این محله دارد. به علت تراکم‌فروشی‌های دوران مختلف مدیریت شهری شاهد عدم وجود پارکینگ‌های لازم و مناسب در این خیابان هستیم به طوری که در بعضی از اوقات روز راه‌بندان در این خیابان اتفاق می‌افتد. اگر به نمای هر ساختمان بدون در نظر گرفتن نمای دیگر ساختمان‌ها فکر شود همگونی نمای شهری در کلیت از بین می‌رود. در ساختن هر نما معمولاً مصالحی به کار می‌رود که در رنگ، شکل، زبری، خشنی نما تأثیر می‌گذارد. مصالح بومی نشان می‌دهد که نما مربوط به کدام منطقه است. هر کدام از نماها در شهر نشانه‌ی وضعیت اقتصادی و اجتماعی سازنده و نحوه‌ی تعلق به مکان و نگرش او به مسائل مختلف است (بحرینی، حسین، 1375).

نما تداعی‌گر خاطره‌هاست که خاطره‌ها حس تعلق به مکان و درنهایت ایجاد هویت برای شهر را تداعی می‌کند ضعف قوانین الزام‌آور برای طراح و سازنده در این ارتباط در کمترین اهمیت قرار گرفته است.

ارزش‌هایی که در طراحی شهری اهمیت دارند به 4 دسته تقسیم می‌شوند :

آنچه را مردم می‌بینند. آنچه را مردم می‌شناسند. آنچه را مردم به خاطر می‌آورند. آنچه را مردم تداعی می‌کنند(حبیبی، محسن. 1375)

با توجه به ارزش‌های فوق‌خیابان مجیدیه جنوبی از هویت شهری غیر منسجمی برخوردار است.

راهکارهای زیر در خصوص طراحی نماها :

- 1- آشنایی هر چه بیشتر با ادبیات نما، عناصر سازنده و عناصر طراحی نما
- 2- استفاده از هنر معماری به صورت تخصصی برای ایجاد نمادهای معنادار در خیابان و شهر
- 3- ارتقای دانش و آموزش همزمان شهروندان، مدیران شهری و معماران در خصوص نماهای شهری و کمک به خروج از کج سلیقه‌ها
- 4- عدم استفاده از مدولار در پهنه‌ی وسیع تا باعث یکنواختی نماها نگردد.
- 5- وضع قوانین و مقرراتی که بتواند نسبت به ساماندهی تابلوهای مراکز تجاری و خدماتی سر و سامان بدهد.
- 6- ایجاد فضایی برای پارکینگ طبقاتی خصوصاً در کنار مراکز تجاری و خدماتی
- 7- وضع مقررات جامع و مدون در خصوص نماها ، ضامن اجرایی تر جهت اجرای آن
- 8- بیرون آوردن اجرای نمای ساختمان‌ها از دست کارفرمایان و پیمانکاران و مجریان و مالکان و سپردن آن‌ها به متخصصین
- 9- توجه بیشتر به معماری زمینه‌گرا
- 10- استفاده بیشتر از دانش ایرانی و توجه به معماری ایرانی - اسلامی در طراحی نماها
- 11- کاهش دخالت بساز بفروش‌ها در مقوله‌ی ساخت و یا نظارت بیشتر بر آن‌ها در خصوص مرغوبیت مصالح

کاربرده

12- کنترل نماسازی توسط شهرداری با وضع ضوابط و سازوکارهای طراحی شهری

13- لازم است شهرداری تهران نسبت به ایجاد گروه متخصصین برای ساخت نماهای شهری خیابان‌های اصلی تهران اقدام و طراحی نماها را انجام تا هنگام ساخت نماها مالکان و مجرمان با استفاده از طرح‌های موجود نسبت به ساخت نماها اقدام نمایند.

14- نماها در هر خیابان نشان فرهنگ و شخصیت افرادی است که در آن زندگی می‌کنند بنابراین ارزش دارد. برای خیابان‌های تهران خصوصاً مجیدیه‌ی جنوبی طراحی نما صورت گیرد. امید است که با در نظر گرفتن ملاک‌ها و راهکارهای ساماندهی، نمای این خیابان چهره‌ی زیبا داشته باشد.

منابع :

- 1- احمدی. سیددیوسف. سعیدی رضوانی، نوید، آبان و آذر 1388، نگاهی اجمالی به مبانی نظری طراحی نما، ماهنامه‌ی تخصصی دانش نما شماره‌ی 174 و 175
- 2- افشار نادری. کامران، 1382، نما حد بیرونی ظرف فضایی ساختمان، مجله معمار، شماره‌ی 20
- 3- پاکزاد، جهان‌شاه، مقالاتی در باب مفاهیم معماری و طراحی شهری، 1386، انتشارات شهیدی
- 4- پاکزاد، جهان‌شاه، فرم، شکل، گشتالت، تابستان 1378، فصلنامه‌ی معماری و فرهنگ شماره‌ی 1
- 5- حبیبی سیدمحسن، مرمت شهری، 1384، انتشارات دانشگاه تهران
- 6- حسینی، منصور 1385، پایان‌نامه ارائه‌ی معیارهای طراحی نمای شهری در همخوانی، نیازها و فعالیت‌های شهروندان، نمونه‌ی موردی، منطقه‌ی 22 تهران دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات به راهنمایی فرح حبیب
- 7- ذکاو کامران، طراحی خیابان شهری، تابستان 71، آبادی سال دوم، شماره‌ی 5
- 8- رضازاده، راضیه، سامان‌دهی و بهسازی نماهای شهری ضرورت برخورد شهرسازان با مسائل طراحی شهری، 1379، مجله‌ی معماری و شهرسازی، شماره‌ی 58-59، ضوابط و مقررات نمای شهری (69/8/28)
- 9- طباطبایی، ملک، 1390، جداره‌های شهری و نقش آن‌ها در فضای شهری (معیارهای نماسازی در فضای شهری)

انتشارات آرمان شهر، چاپ اول

- 10- فارمکی، محمدمنصور، سیری در تجارب مرمت شهری از ونیز تا شیراز، 1383، انتشارات فضا
- 11- گلکار، کورش، مؤلفه‌های سازنده‌ی کیفیت طراحی شهری، 1379، صفحه‌ی شماره‌ی 32
- 12- لینج، کرین، مزینی، منوچهر، 1374، دانشگاه تهران
- 13- مجموعه قوانین و مقررات مورد عمل شهرداری، زیباسازی، مصوب (85/6/21)
- 14- ویتیک، آرنولد، مهدیزاده، جواد، مبانی زیبایی‌شناسی در محیط شهری، نشریه‌ی جستارهای شهرسازی، شماره پاییز و زمستان 1385 - شماره‌ی 17 و 18
- 15- شهر اسلامی . نجم‌الدین . ترجمه‌ی دکتر محمدحسین حریری و منیژه اسلامبولچی . سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی . تهران . زمستان 1369
- 16- آسیا در برابر غرب . داریوش شایگان . انتشارات امیرکبیر . تهران 1378
- 17- مقاله‌ی پدیدارشناسی نمای ساختمان‌های مسکونی و سیر تکوینی توقعات از آن - دکتر جهانشاه پاکزاد
- 18- احمدی 1388، دانش نما 174، 175.
- 19- کتاب مجیدیه‌ی جنوبی در آینه‌ی تاریخ نوشته‌ی هریک میناسیان
- 20- بحرینی، حسین. تحلیل فضا‌های شهری. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، 1375
- 21- حبیبی، محسن. از شار تا شهر. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، 1375.
- 22- تاریخ اجتماعی هنر، آرنولد ترجمه‌ی امین موید، انتشارات چاپخش، تهران، پاییز 1361
- 23 - نقد مفهوم نمای شهری در معماری، کاظمی، علی، کارشناس ارشد معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران،
- 24- <http://www.ccssofts.com/003.htm>
- 25- <http://scm.bk/2002ukm.html>
- 26- <http://Fa.mikipedia.org/miki/>